

*Др Марко Улићевић,
Пољопривредни институт — Титоград*

Неки проблеми виноградарства у медите- ранском подручју Југославије¹⁾

Овом приликом указаћемо на неке од основних проблема виноградарства нашег медитеранског региона који у објављеном реферату²⁾ због ограниченог простора нијесу поменути или довољно истакнути. При томе се нећемо и не можемо задржавати на приказивању развојног пута виноградарства ни на његовој садашњој позицији у склопу пољопривреде, односно привреде или виноградарства Југославије, нити, пак, на истицању високог квалитета и реномеа веома богатог асортимана грозђа и вина које овај регион даје, као ни на врло значајним компаративним предностима које виноградарство у овој климатској зони има у односу на оно у континенталном подручју, јер је то, мање-више, познато и безброј пута и у разним приликама констатовано, па разматрање са тих аспеката не би могло бити није допринијети изналажењу најбољих рјешења постојећих проблема и утврђивању најјелисходнијих и најрационалнијих путева даљег развитака.

Виноградарство овдје прије свега треба разматрати као дјелатност која се веома успјешно уклапа у савремене привредне токове и која је у неким областима постала један од основних праваца даљег развитака не само пољопривреде већ и читаве привреде. Практична искуства стечена на друштвеним газдинствима, у Истри, околини Задра, Биограду на Морју, Опузену, околини

¹⁾ Извод из дискусије у Секцији за медитерански регион на савјетовању о основима развоја пољопривреде Југославије до 1980. године, у оквиру Скупштине СПИТЈ, Херцег-Нови, 4. и 5. маја 1975.

²⁾ Улићевић М., Пемовски Д. и Малеш П.: Услови и могућности унапређења виноградарства у медитеранском подручју Југославије, Економика пољопривреде, бр. 4/1975. и Југословенско виноградарство и винарство, бр. 5/1975.

Мостара и Титограда и посебно у Повардарју, доказују да виноградни оваје могу давати веома високу производњу и веома квалитетне производе, уз веома висок доходак по јединици капацитета и веома повољне показатеље економичности. Са бруто-производом од 10 до 15 милиона старих динара по хектару годишње, који се кроз основни производ — грозђе остварује у модерним интензивним друштвеним виноградима, постиже се веома висока ефикасност инвестиционих улагања (1:1) каква је ријетка не само у другим пољопривредним дјелатностима него и у другим привредним гранама. Успјеле моделе таквих високодоходних и високоаккумулативних винограда имамо у читавом региону. Поставља се онда питање које су то основне сметње што се такви виноградни не подижу бржим темпом и у много ширим размјерама.

Земља, земљишни фонд, расположиве површине то је, свакако, један од основних фактора даљег развоја виноградарства и он, несумњиво, заслужује да буде темељно размотрен. Савремени виноградни могу се подизати само тамо гдје се могу примјенити најмодернија техничко-технолошка рјешења за њихово подизање и експлоатацију, која обезбјеђују високу продуктивност рада, економичност и рентабилност. То су, превасходно, равна или благо нагнута земљишта а затим брежуљкасти положаји па и стране са већим нагибима под условом да нијесу стјеновите или са другим тешко отклоњивим механичким препрекама. Таквих површина које се нарочито послје одређених мелиоративних мјера, могу оспособити за високодоходне винограде има још много, мање или више, у свим дијеловима медитеранске области, нарочито у долинама већих ријека. Само у Јадранском појасу има око 140 000 ha равних површина крашких поља и ријечних долина од чега у базену Скадарског језера око 30 000 ha. Истица, добар дно тих површина треба прво оспособити за интензивну производњу, било да се ради о одвођењу сувишних вода, изградњи заливних система или разним агро-мелиорационим захватима. Али то није основна сметња за њихово рационално искоришћавање. Основна је сметња у неповољној аграрној и посједовној структури тих површина у којој изразито влада ситни и расцјепкани индивидуални посјед који, такав какав је, не одговара захтјевима модерне производње. Нормално, треба у првом реду до краја искористити површине којима већ располаже друштвени сектор а које још нијесу приведене интензивној производњи, као што је, нпр., Бемовско поље, али паралелно треба тражити и рјешење превасходно за равне сада нерационално коришћене површине индивидуалних газдинстава. Ово је посебан проблем тамо гдје би требало да се изведу сразмјерно скупи хидромелиорациони радови, јер се они могу исплатити само ако се на мелиорисаним површинама организује интензивна модерна производња. Рад и средства индивидуалних и друштвених газдинстава може се веома успјешно удру-

живати и у виноградарству и то, по свој прилици, за сада треба да буде један од основних путева отклањања сметњи које представља неповољна посједовна структура. У ствари, то је једини пут модернизације приватног виноградарства. Само они виноградни гради који се могу укlopити у веће комплексе, ради обједињавања и извођења у једном потезу механизованих радова, који су подизани са истим међуредним размацама и гајени по истом систему, на истим принципима као и друштвени плантажни виноградни гради, могу показати задовољавајућу рентабилност и издржати конкуренцију на тржишту. Међутим, требало би размишљати и о другим рјешењима тамо гдје се из разних разлога тим путем не могу постићи неопходни резултати. Јер тешко би се могло наћи оправдања да у овом, у цјелини и глобално посматрано, земљиштем оскудном појасу, и једна стопа доступна механизацији са високим учинком остане екстензивно коришћена или запуштена.

У медитеранском подручју има око 700 000 ha ораничних површина. Од тога је у јадранском дијелу око 300 хиљада. На њима су жита доминантна култура. То најбоље говори колике су још могућности за повећање површине под виноградима и другим специфичним културама, које, насупрот жити, имају овдје значајне компаративне предности. Свуда гдје се могу формирати комплекси погодни за примјену механизације требало би разматрати могућности и изнаћи путеве за интензивније и рационалније искоришћавање земљишта. У томе подизање нових винограда мора наћи истакнуто мјесто.

Посебан проблем представљају бројни положаји првенствено на кршу, на терасама, у камењару, састављени од безброј парцелица, које се не могу повећавати спајањем, нити прилагодити за примјену стандардне механизације. Такви положаји доминирају у читавом јадранском појасу. То су тзв. апсолутна виноградарска земљишта, на којима једино лоза и још неке специфичне културе (смоква, маслина) може давати задовољавајуће резултате. То су више стварана (антропогена) него од природе дата земљишта. Њихово одржавање и искоришћавање условљено је обиљем радне снаге, посебно ако се ради о интензивној култури каква је винова лоза. На њима је велики дио јадранских винограда. Ти положаји дају грожђе и вино изузетно високог квалитета али производња на њима је сувише скупа, и захтијева много живог рада па не може бити конкурентна модерној, механизованој производњи, поготову кад се има у виду да високи квалитет производа не налази адекватно признање у цијени. Поставља се питање какву политику водити у виноградарству и пољопривреди уопште на тим положајима? Садашња кретања савсвим су јасна. Прије свега, пољопривредно становништво се брзо смањује, било трајним напуштањем сеоских насеља било преласком у друге, лакше, сигурније и уносније дјелатности. Обрадиве површине се напуштају и прелазе у необрадиве. Тај процес

је снажно захватио и винограде, и њих је на оваквим положајима све мање. Пријети опасност да читави крајеви остану практично без пољопривредног активног становништва и да се муком створена земљишта, нарочито на терасама, препуштена природним рушилачким процесима, сасвим изгубе. Да ли оваква кретања са ширег гледишта могу бити пожељна? Она, додуше, ослобађају нешто радне снаге за друге дјелатности које су у успону, чак можда, и за модернију пољопривредну производњу, али, с друге стране, воде губитку значајних друштвених богатстава, као што је фонд винограда, маслињака, и самог земљишта. Пред непосредног одраза на обим пољопривредне производње, то има велики значај и за друге привредне гране, посебно за туризам који у овом појасу доживљава снажну експанзију. Човјеку који тражи рекреацију и одмор није свеједно долази ли у осиромашену по природним љепотама и често загађену средину или у чисти крај, украшен виноградима и воћњацима, са обиљем специфичних цијењених и чувених производа.

За разлику од земљишта на приступачнијим равнијим и за примјену механизације погоднијим положајима, друштвени сектор пољопривреде овдје може интервенисати само у веома ограниченим размјерама, и то углавном кроз организовано снабдијевање репродукционим материјалом и откуп производа. Ако желимо да се виногради, а и остала пољопривреда на кршу, нагибима и терасама што дуже одрже, онда их прије свега треба ослободити свих пореских оптерећења, јер су они и онако сувише притиснути бројним проблемима. Требало би, затим, елиминисати било какав облик експлоатације виноградара од стране прерађивачких организација (винарија) и те односе поставити на принципима пуне равноправности, водећи при томе рачуна да квалитет производа добије пуно признање и свестрану заштиту. Тамо гдје желимо успоравати дезаграризацију и унапређивати, или бар задржавати на садашњем нивоу, виноградарство и друге облике пољопривредне производње, требало би разрадити систем регреса како на садни материјал, тако и на ђубрива, средства за заштиту и сл. Уз све то, и шире и уже друштвено-политичке заједнице морале би уложити много више напора да се општи услови живота на селу што прије и што више побољшају. Разлике у тим условима између села и града свакако су једна од основних покретачких снага миграционих кретања. Ради се о електрификацији, изградњи путева, водовода, школа, продавница, амбуланта и сл. Мора нам бити јасно да нико неће дуго подносити лоше животне услове, кад су му доступни бољи, ако му то на неки начин није компензирано.

Ако се на овом економски, социолошки и политички веома важном и сложеном проблему нешто више задржавамо, рачунајући да он то заслужује, сматрамо да је будућност виноградарства и у медитеранском појасу наше земље првенствено на равнијим положајима, доступним савременој механизацији са висо-

ким учинком и савременим техничко-технолошким рјешењима у подизању и експлоатацији. Може се очекивати да се у наредном десетогодишњем периоду знатно повећа површина под виноградима а још више производња грозђа и вина како у вардарском, тако и у многим подручјима јадранског дијела нашег Медитерана. При томе друштвени сектор треба да одигра одлучујућу улогу, прво кроз подизање нових друштвених винограда а затим и кроз удруживање са индивидуалним виноградима гдје год то општи услови омогућавају.

Слично као и у другим гранама и дјелатностима, и у виноградарству непрекидно долази до нових техничко-технолошких рјешења, почев од производње лозног садног материјала па до бербе грозђа, као и у свим линијама прераде. Оскудица радне снаге све се више и у нас појављује као снажан лимитирајући фактор проширења производње. У одређеној мјери то се већ осјећа и у виноградарству, нарочито у јеку сезоне, као што је, нпр., берба. Можемо очекивати да ће се у скорој будућности тај проблем још више заострити. Њега је могуће ријешити једино што комплекснијом механизацијом радних операција. Механизована берба винског грозђа већ се успјешно примјењује у више земаља под разним условима па се нови виноградни морају добрим дијелом оријентисати на нову технологију бербе.

Увођење нових линија механизације и нових, експанзивнијих система гајења, постизање високих приноса грозђа по јединици површине, захтјеви све бољег квалитета производа, нова техника и сл. намећу виноградарским стручњацима, посебно виноградарско-винарским научним установама, сталну провјеру ранијих, често освештаних начела и схватања било да се ради о избору земљишта и положаја, сорте и подлоге, садњи и формирању лозе, било бубрењу, заштити и наводњавању. Лако круњење бобица у неким сорти, нпр., сматрано је раније значајном маном. За неке системе механизоване бербе то је данас посебно цијењена особина. Да би се ти проблеми могли успјешно савладати, неопходно је постојеће научне установе медитеранског региона, нарочито јадранског дијела, знатно ојачати. То би, с обзиром на очекивану експанзију виноградарства, изискивало неупоредиво мање средстава него што су губици које ће неминувано изазвати примјена научно неprovјерених рјешења.

Додуше, ми смо често више склони примјени неprovјерених рјешења нег организованом планском и систематском научном раду. Увијек се правдамо да немамо кад чекати, треба брзо радити а истраживања дуго трају. Тако се препоручује једна подлога у земљишном и сортином погледу веома хетерогеном пространом региону, а да она није провјерена у конкуренцији са другим подлогама ни у једном случају. Може та подлога давати релативно добре резултате, али питање је не дају ли и друге још боље, на свим или само на неким земљиштима, са свим или само са неким сортама. Нека једна од тих других подлога даје

само 5% веће приносе (а то може бити и много више), само из разлике која би се тиме добила на 1 000 ha винограда могла би се трајно финансирати не само истраживања подлога већ и читав развijenа виноградарска научна установа. Скоро је исто вјетан случај са сортама и нарочито са избором облика чокота и система гајења, који могу имати веома велики утицај и на принос и на квалитет грожђа. Препотентни свезналци (више вјешти и бескрупулозни бизнисмени с „добрим везама” него зналци) имају за све „најбоља”, готова рјешења. Њима научна истраживања нијесу потребна.

Као што је познато, данас се у друштвеним виноградима, мање или више свуда, примјењују велике количине минералних ђубрива а да нигдје, или готово нигдје, та количина није одређена ни по обиму ни по структури на основу биолошких и физиолошких компаративних истраживања. У најбољем случају, тражили су се подаци о саставу земљишта. Међутим, резултати наших дугогодишњих огледа са ђубрењем винограда, вођених у околини Титограда, у условима са наводњавањем и без њега, на земљишту недовољно обезбијеђеном калијумом а веома сиромашном фосфором, показали су да релативно високе дозе NPK ђубрива нијесу у суштини имале скоро никаква ефекта ни на приносе и квалитет грожђа ни на бујност лозе, па чак ни на састав листа. Није искључено да би се и у многим другим виноградима исти ефекат могао постићи и знатно мањом количином ђубрива или друкчијом формулом или на други начин примјењеном. Морамо се и овдје подсјетити давно изговорених али увијек актуелних ријечи познатог руског научника Пријанишникове, оснивача савремене агрохемије: „Хемизацију пољопривреде треба започети хемазацијом агронома. Не смијемо недостатак агрохемијских знања надокнађивати изобилном употребом ђубрива”.

У околини Титограда су, такође, дуго чињени огромни напори и трошена значајна средства за допунску ручну обраду трака дуж редова лозе, које не захвата плуг и култиватор, или касније примјењени декавајонез. Међутим, наша истраживања показала су да у датим условима ручна обрада тих трака уопште нема никаквог ефекта ни на приносе, ни на квалитет, ни на бујност лозе. Појавом хербицида којим се третирају те траке проблем је знатно упрошћен, и он се сматра ријешеним.

Још само неколико ријечи о једном у медитеранском подручју запостављеном проблему. Јадрански виноградарски појас обилује мноштвом сорти винове лозе, како за вино, тако и за јело, непроученог и за стварање нових сорти некористићеног генетског потенцијала. И док друге сусједне земље интензивно раде на стварању нових винских и стоних сорти винове лозе, погодних за њихове еколошке услове, производне правце и технологију, у нас је тај посао тек у повоју, иако су услови прилично

повољни а резултати би могли у значајној мјери повећати конкурентске способности јадранског виноградарства.

Треба на крају истаћи да ни виноградарству у јадранском дијелу медитеранског подручја свакако не иде у прилог, ни са ког аспекта, што на свом тлу нема пољопривредног факултета који би одгајао специјализоване кадрове за медитеранску пољопривреду, укључујући ту и специфично медитеранско виноградарство, које се, несумњиво, знатно разликује од континенталног.